

Eindejaarsnieuwsbrief aan de overlevenden van het concentratiekamp Neuengamme, aan nabestaanden en familieleden en aan de vrienden van ons herdenkingswerk

Geachte dames en heren, beste vrienden,

het einde van 2023 wordt overschaduwd door twee gebeurtenissen die ook een grote invloed hebben op ons werk: Als reactie op de moordaanslagen van de Hamas op 7 oktober 2023 is Israël in oorlog. De mensen in Oekraïne beleven al hun tweede winter in oorlog en deels onder bezetting door Rusland. Onze solidariteit en grote bezorgdheid gaat in het bijzonder uit naar de overlevenden van het concentratiekamp Neuengamme en hun familieleden, maar ook naar onze samenwerkingspartners in beide landen.

Tegelijkertijd vormen het toenemende antisemitisme en de steeds meer openbaar geuite extreemrechtse en historisch revisionistische standpunten in Duitsland zelf een uitdaging voor ons werk. Tegen de achtergrond van de noodzakelijke voorlichting van nazimisdaden blijven we ons resoluut verzetten tegen elke vorm van groepsgerichte mensenhaat en bagatellisering van het nationaalsocialisme in de huidige tijd.

De herdenking van de bevrijding van de gevangenen van het concentratiekamp Neuengamme op 3 mei 2023 was een positief hoogtepunt van het jaar. We willen onze eregasten, de oud-gevangenen Dita Kraus, Livia Fränkel, Elisabeth Masur-Kischinowski, Natan Grossmann en Barbara Piotrowska, bedanken voor het samen met ons vieren van deze bevrijdingsdag. Er volgden nog meer evenementen om het jubileum te vieren: Tijdens een vertelcafé kwamen jonge volwassenen in gesprek met ooggetuigen. In Neustadt herdachten vertegenwoordigers van de Amicale Internationale KZ Neuengamme samen met het publiek de gevangenen die omkwamen tijdens het bombardement op de concentratiekampschepen “Cap Arcona” en “Thielbek” in de baai van Neustadt. We konden ook familieleden van Neuengamme-concentratiekampgevangenen uit Oekraïne verwelkomen op de “plaats van verbondenheid”. Deze ontmoetingsprojecten zijn van onschatbare waarde voor het herdenkingswerk.

Op 3 juli, na een maanden durende renovatie, konden we het “Stadthaus Geschiedeniscentrum“ heropenen als een nieuwe instelling van onze stichting. Sindsdien heeft het zich gepresenteerd met nieuwe mogelijkheden: Naast de permanente tentoonstelling kunnen familieleden nu ook “herinneringsboxen” ontwerpen om hun familieleden te herdenken die in het “Stadthaus” werden ondervraagd of gevangen gezet. Hamburgse initiatieven kunnen projecten presenteren in een van de etalages; het Stadthaus-Initiatief was zelf de eerste die de langdurige "Controverses rond het Stadthaus als plaats van herinnering" presenteerde. Er werden educatieve formaten, speciale tentoonstellingen, spreekbeurten en lezingen gerealiseerd.

Een mijlpaal voor de regionale herinneringscultuur is het "herdenkingsconcept voor Hamburg", dat onze voormalige stichtingsdirecteur Prof. Dr. Detlef Garbe samen met mij als zijn opvolger en in nauw overleg met Hamburgse initiatieven heeft ontwikkeld. Het concept bevat een groot aantal suggesties ter versterking van de huidige en toekomstige taken van onze gedenkplaatsen en de herinneringscultuur in Hamburg en werd in september door de Hamburgse senaat aangenomen.

De planning voor de bouw van een nieuw documentatiecentrum over de deportaties vanuit Hamburg bij het “denk.mal Hannoverscher Bahnhof” ging in 2023 van start. De tentoonstelling "De dood is altijd onder ons", die zich richtte op de deportaties naar Riga en de Holocaust in Letland en waarvan de opening werd bijgewoond door overlevenden en kinderen van gedeporteerden uit Hamburg, was in januari te zien in het stadhuis van Hamburg. Vanaf april toonde de expositie "Waarom hier?" fragmenten uit de geschiedenis en de herdenking in het Lohsepark en vanaf september was de tentoonstelling "Meer dan een gedenkteken" te zien: Nabestaanden vertelden over de betekenis van de gedenkplaats voor hen en hun familie.

Er waren ook andere tentoonstellingen te zien: Ter gelegenheid van het 90e jubileum van de "Reichstagsbrandverordnung" werd de reizende tentoonstelling "voorboden van terreur" over vroege concentratiekampen, zoals het concentratiekamp Fuhlsbüttel in Hamburg, in het Museum voor Hamburgse Geschiedenis getoond, deze expositie werd ontworpen in samenwerking met andere gedenkplaatsen in Duitsland. Op 4 september was het namelijk ook 90 jaar geleden dat het concentratiekamp Fuhlsbüttel werd opgericht. We herdachten dit met veel samenwerkingspartners in de wijkdienst Hamburg-Noord met een lezing uit teksten van gedetineerde tegenstanders van het regime. Ter gelegenheid van de verjaardag van de "Operatie Gomorra" in 1943 presenteerde de stichting bij het St. Nikolai-monument haar speciale tentoonstelling "Voor ons ligt alleen maar puin", die zich richt op de ervaringen van concentratiekampgevangenen in de verwoeste stad.

In samenwerking met het “Onderzoekscentrum voor eigentijdse Geschiedenis in Hamburg” en de “Hamburgse centrale voor politieke opleiding” is 2023 het project "HAMREA. Hamburg rechtsaußen" van start gegaan, dat zich bezighoudt met extreemrechtse vormen van geweld en actie. De speciale tentoonstelling "Rechtse geweldpleging na 1945", ontwikkeld door onze stichting, wordt op 19 januari 2024 geopend in het stadhuis van Hamburg. Er is ook een doctoraatsproject gestart over de oorlogseconomie van de Nationaalsocialisten in de haven van Hamburg, dat nieuwe inzichten zal verschaffen in de economische onderlinge afhankelijkheid en dwangarbeid in het nationaalsocialistische Hamburg.

Als onderdeel van ons educatieve werk wordt er in een participatief project lesmateriaal ontwikkeld over de nationaalsocialistische vernietigingsoorlog en het lot van slachtoffers van de nazivervolging uit Oost-Europa. In het internationale jeugdwerkkamp "Refreshing Memory" repareerden jongeren uit Vietnam, Mexico en Azerbeidzjan de gedenktekens van het herinneringscentrum. Het voormalige huis van de commandant bij de gedenkplaats van het concentratiekamp Neuengamme is nu regelmatig open voor bezoekers. Beurshouders van de stichting, historici uit Oekraïne en van de organisatie Memorial International, nu Memorial Future, hebben er de projectruimte "slachtoffers van het nationaalsocialisme uit Oost-Europa" ingericht.

Op het 9e forum "Toekomst van het gedenken" in november konden we met vele familieleden uit verschillende landen, waaronder Spanje, België, Nederland, Duitsland, Frankrijk en Polen, discussieren over familiehistorische herinneringen in internationale contexten en de betekenis van geschiedenis in het heden.

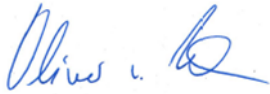
Twee nieuwe gedenktekens werden onthuld in het herdenkingsbos van het concentratiekamp Neuengamme - het gedenkteken geïnitieerd door de Spaanse Amicale ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Spaanse burgeroorlog, 'Rode Spanjaarden'

en leden van de Internationale Brigades, en een gedenkteken van de gemeente Staphorst (Nederland), dat de razzia in augustus 1944 herdenkt. We hadden ook de eer om delegaties te ontvangen van onder andere Murat (Frankrijk), Putten (Nederland), Denemarken en België.

In 2023 heeft de stichting een aantal verdienstevolle collega's gepensioneerd en nieuwe collega's gevonden voor belangrijke bestuursfuncties. Nu het team compleet is, kan de stichting samen vorm geven aan de uitdagingen die voor ons liggen.

Helaas hebben we dit jaar ook afscheid moeten nemen van veel mensen die ons dierbaar waren. We willen de overledenen hier gedenken, de overlevenden en ooggetuigen Karl Pajuk, Marian Hawling, Stefania Bajer, Thérèse Boudier, Ivan Moscovich, Anna Puchajda, Roger Manceau, Nachum Rotenberg, Adrianus Anthony van Lieburg, François H.M. Raveau, Marianne Wilke, Erika Estis evenals de belangrijke medestanders en begeleiders van ons herdenkingswerk Heiner Schultz, Jürgen Köhler en Marko Knudsen.

Namens al onze medewerkers hoop ik dat u allen veilig en gezond het nieuwe jaar 2024 binnengaat en dat we kunnen uitkijken naar vredigere en zorgelozer tijden!

Prof. Dr. Oliver von Wrochem, Hamburg, december 2023
Voorzitter van de Stichting en Directeur van de Herdenkingsplaats Concentratiekamp
Neuengamme